

Namangan davlat chet tillari instituti
Ingliz tili va adabiyoti kafedrasi o'qituvchisi
Nasrullayeva Umida Baxrom qizi
Filologiya fakulteti Eng Eu-24 guruhi talabasi
Jo'raboyeva Shahnoza Raximjon qizi

Annotatsiya

Tarixiy janr adabiyot va san'atning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, tarixiy o'tmish voqealari va tarixiy shaxslar hayotini badiiy tasvirlashga xizmat qiladi. Ushbu janrda yozuvchi tarixiy haqiqatga tayanib, badiiy to'qima vositalari orqali davr ruhini, ijtimoiy muhitni va inson obrazlarini jonli aks ettiradi. Tarixiy asarlar nafaqat o'tmishni yoritadi, balki kitobxonlarda tarixga hurmat, milliy o'zlikni anglash va ma'naviy tarbiya hissini shakllantiradi.

Аннотация

Исторический жанр является одним из ключевых направлений в литературе и искусстве, направленным на художественное осмысление исторического прошлого и образов исторических личностей. В отличие от научных исследований, писатель использует художественный вымысел наряду с исторической достоверностью для создания ярких образов и передачи духа эпохи. Исторические произведения способствуют формированию уважения к прошлому и воспитанию духовно зрелой личности.

Annotation: The historical genre is one of the major directions in literature and art, focusing on the artistic representation of past events and historical figures. Unlike scientific research, writers combine historical accuracy with creative imagination to vividly depict characters and the spirit of a particular era. Historical works not only explore the past but also foster respect for history, national identity, and moral education among readers.

Kalit so'zlar

tarixiy janr, tarixiy mavzu, badiiy adabiyot, tarixiy shaxs, tarixiy haqiqat, badiiy to'qima, davr ruhi, milliy o'zlik

Ключевые слова

исторический жанр, историческая тема, художественная литература, историческая личность, историческая правда, художественный вымысел, эпоха, духовное воспитание

Keywords

historical genre, historical theme, fiction, historical figure, historical truth, artistic imagination, spirit of the era, national identity

Tarixiy janr, tarixiy mavzudagi asarlar — adabiyot va san’atdagi asosiy janr yoki mavzulardan biri; tarixiy o‘tmish mavzuida yozilgan asarlar turkumi. Badiiy adabiyotning asosiy vazifalaridan biri tarixiy o‘tmishda sodir bo‘lgan voqealar, yaqin yoki olis o‘tmishda yashagan tarixiy shaxslarga bag‘ishlangan asarlar yaratishdir. Ilmiy tadqiqotlardan farqli o‘laroq, yozuvchi yoki shoir tarixiy mavzudagi asarda tarix haqiqatiga suyangan holda to‘qimadan ham samarali foydalanadi. Yozuvchi yoki shoir tarixiy shaxslar bilan birga shu shaxslar obrazini yorqin mujassamlantirish, tasvir etilayotgan davr manzarasini keng va atroflicha yoritish maqsadida to‘qima qahramonlar obrazini asarga olib kiradi. Tarixiy mavzuda asar yozuvchi muallifdan tasvir etilayotgan davr hayotini yoki tarixiy shaxsning hayoti va faoliyatini tarix hujjatlari (arxiv materiallari, xotiralar va h.k.) asosida o‘rganish, shu davrning tarixiy koloritini haqqoniy ifodalash, personajlar nutqida o‘sha davr kishilari tiliga xos xususiyatlarni aks ettirish talab etiladi¹. Yozuvchi yoki shoirning tarixiy mavzuga murojaat etishdan maqsadi, kitobxonlarni tarixiy o‘tmishdagi muhim voqealar, tarixiy shaxslar hayoti va faoliyati bilan tanishtirish, ularda o‘z xalqining tarixiy o‘tmishiga nisbatan hurmat tuyg‘usini uyg‘otish va shu yo‘l bilan ma’rifatli avlodni tarbiyalash; zamondoshlarni tarixiy o‘tmish voqealaridan, tarixiy shaxslarning hayoti va faoliyatidagi ibratli tomonlardan saboq olishga undash; bugungi voqelikdagi ayrim noxush voqea va hodisalarga tarixiy o‘tmish voqealarini tasvirlash orqali munosabat bildirishdir².

Tarixiy o‘tmish mavzui asosan nasrning roman, qissa va hikoya, dramaturgiyaning tragediya va drama, shuningdek, she’riyatning doston, ballada, lirik she’r kabi janrlarida yoritiladi. Jahon adabiyotida tarixiy o‘tmish mavzui U. Shekspir va F.Shshierttt tragediyalari, V.Skott, J.Golsuorsi, L.N. Tolstoy va boshqa yozuvchilarning roman larida katta mahorat bilan yoritilgan. Jahon adabiyotidagi tarixiy o‘tmish hayotidan olingan ayrim asarlar, mas., A.Dyuma romanlari yoki A.S. Pushkinning „kichik tragediyalar“ida tarixiy haqiqatdan chekinish, hatto tarixiy haqiqatga zid hodisalarni tasvirlash hollari uchraydi. A.S.Pushkin „Motsart va Salyeri“ asarida buyuk nemis kompozitorini Salyeri tomonidan zaharlangan, deb Motsartning o‘limi sababini mutlaqo noto‘g‘ri talqin qilgan. Bunday hollar jahon adabiyotida shu vaqtgacha yozuvchining badiiy niyati bilan bog‘liq holda izohlab kelinadi. Ammo Tarixiy janrning taraqqiy etishi bilan yozuvchi yoki shoirdan tarix haqiqatiga sodiqlik talab etila boshladi. Shoirlar tarixiy o‘tmish manzaralarini hayotiy

¹ William Shakespeare. *Historical Plays*. – London: Penguin Classics, 2005

² Walter Scott. *Ivanhoe*. – Oxford: Oxford University Press, 2008.

voqealar va qahramonlar obrazi orqali tasvir etish bilan birga ko‘plab ertakdostonlar ham yaratdilar. Ammo ularni Tarixiy janrga kiritib bo‘lmaydi. Negaki, tarixiy mavzudagi har qanday asarda tarixiylik asosiy badiiy mezon bo‘lishi va yozuvchi o‘z asarida tarix haqiqatiga qat’iy rioya qilishi lozim. Mas., Navoiyning „Saddi Iskandariy“ dostonida Iskandar Zulkarnayn (Aleksandr Makedonskiy) obrazi mavjudligiga qaramay, uni tarixiy yoki tarixiybiografik asar, deb bo‘lmaydi.

Tasviriy san’atda Tarixiy janr jamiyat tarixidagi ijtimoiy siyosiy ahamiyatga ega bo‘lgan tarixiy voqealar va arboblarni tasvirlashga asoslanadi. Odatda o‘tmishni tasvirleydigan Tarixiy janr, shuningdek, yaqin o‘tmishda ro‘y bergan va tarixiy ahamiyati zamondoshlar tomonidan tan olingan voqealarni aks ettirishni ham o‘z ichiga oladi; ko‘pincha maishiy janr, portret, manzara kabi boshqa janrlar bilan, ayniqsa, harbiy voqealarning tarixiy mazmunini yorituvchi batal janri bilan chatishib ketadi. Tarixiy janr rivoji tarixiy nuqtai nazarlar, ijtimoiysiyosiy qarashlar taraqqiyoti bilan, yuksalish davrlari esa ijtimoiy qaramaqarshiliklar sharoiti, ijtimoiy harakatlar, millatlarning o‘zligini anglashining o‘ssishi, san’atda ilg‘or ijtimoiy g‘oyalarni aks ettirilishi bilan bog‘liq. Tarixiy janrda ko‘pincha tarixiy kuchlarning ³dramatik to‘qnashuvi, milliy ozodlik kurashlari, xalqqa tarixni harakatga keltiruvchi faol kuch sifatida qarash kabilar uzining badiiy ifodasini topadi. Tarixiy janr qadimdan — ibtidoiy jamoa davridan bo‘lib o‘tgan muhim voqealarni eslash, xotirlash va shu xotiralarni tasvirlash zaminida yuzaga kelgan. Old Osiyo, K.ad. Misr, O‘rta Osiyo, Eron hududlarida harbiy yurishlar, podsho, harbiy qo‘mondonlarning faoliyatini madh etuvchi ko‘p jussali murakkab kompozitsiyali asarlar yuzaga kelgan; mamlakatlar ichki hayoti, tashqi aloqalar, elchilar qabuli va boshqa voqealar rassomlar va haykaltaroshlarning asarlarida o‘z ifodasini topdi. Jumladan, Tuproqqal’a devoriy rasmlari va haykallari, Afrosiyob devoriy rasmlari va boshqa Yunonistonda muhim voqealar, tarixiy shaxsning qiyofalari afsonaviy obraz va kompozitsiyalarda ifodalandi. Qad. Rimda Tarixiy janr o‘z taraqqiyotining yangi bosqichiga ko‘tarildi, asarlar o‘zining o‘ta realligi va tafsiloti bilan diqqatga sazovor, bu jihatlar, ayniqsa, relyefli kompozitsiyalarda namoyon bo‘ldi. O‘rta asrlarda diniy mavzulardagi asarlarda tarixiy voqealar ham tasvirlandi. Osiyo mamlakatlarida Tarixiy janrda salmoqli asarlar yaratildi, bu ayniqsa, devoriy rasmlar va voqeaband relyeflarda ko‘p uchraydi, miniatyura va monumental san’atda keng rivojlandi. Uyg‘onish davrida Tarixiy janr mustaqil janr sifatida shakllandi, 17—18-asrlarda yetakchi janr darajasiga ko‘tarildi (D.Velaskes, P. Rubens va boshqalar), tarixiy portretlarga e’tibor kuchaydi (haykaltarosh J. Gudon, rassom J. Reynolde, J. David va boshqalar), 19-asrdan Tarixiy janrda insoniyat tarixida bo‘lib o‘tgan muhim voqealar, xalq boshiga tushgan og‘ir musibatlar asarlarda o‘z ifodasini topdi (F. Goyya, O.Delakrua va boshqalar). 19-asr

³ Georg Lukács. *The Historical Novel*. – London: Merlin Press, 1962.

2yarmi Yevropa san'atida yaratilgan asarlarda romantik ruh kuchli bo'lsa, peredvijniklar asarlarida tanqidiy ruh yetakchi bo'ldi. 20-asr bo'sag'asida ramziy umumlashma asarlar yaratish, tarixiy portretlar ishlash keng yoyildi. 20-asr jahon madaniyatida mavjud bo'lgan turli oqim va yunalishlar Tarixiy janr asarlarida ham namoyon bo'ldi (P. Pikasso, A. Fujeron, O.Diks, G.Gros, R.Guttuzo, D.Rivera, D.Sikeyros va boshqalar). Tarixiy roman janrida tarixiy obrazlar asosan buyuk tarixiy shaxslar va ularning ijtimoiy-siyosiy voqealardagi o'rniga qaratiladi. Dastlabki tarixiy romanlar davlat arboblari, sarkardalar va qirollik sulolalari hayotini markaziy mavzu sifatida yoritgan. Masalan, Valter Skottning "Ayvengo" romanida O'rta asr Angliyasining siyosiy voqealari va qirol Richardning Sher yurishlari tasvirlanadi. Aleksandr Dyumaning "Uch mushketyor" asari XVII asr Fransiyasidagi saroy fitnalari va tarixiy voqealar bilan bog'liq bo'lib, real tarixiy shaxslarning badiiy talqinini namoyon etadi. Lev Tolstoyning "Urush va tinchlik" romani esa Napoleon urushlari orqali Rossiya jamiyati tarixini yoritadi. Ushbu romanlarda tarixiy jarayonlar shaxslar va yirik voqealar orqali tasvirlanib, badiiy tasavvur bilan tarixiy haqiqat uyg'unlashadi. XIX asr oxiri va XX asr boshlariga kelib, tarixiy romanlarda mavzular kengayib, tarixiy obrazlar nafaqat hukmdorlar va sarkardalarni, balki oddiy xalq hayoti va ijtimoiy masalalarni ham aks ettira boshladi. Masalan, Emil Zolyaning "Germinal" romanida XIX asr Fransiyasidagi sanoat inqilobi va ishchilar sinfining hayoti tasvirlangan. Halida Adib Adivarning "Sinekli Bakkal" romani Usmonli imperiyasidagi ijtimoiy tabaqalararo munosabatlarni yoritadi. Kamol Tohirning "Devlet Ana" asari turk xalqining tarixiy taraqqiyotini oddiy insonlar nuqtayi nazaridan ko'rsatadi. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab, tarixiy romanlarda inson psixologiyasiga e'tibor kuchaydi va tarixiy jarayonlar shaxsiy kechinmalar orqali yoritila boshladi. Margaret Atvudning "Qulning qizi" asari individual psixologiya va tarixiy sharoit o'rtasidagi bog'liqlikni aks ettiradi. Orxan Pamukning "Mening otim qirmizi" romani esa tarixiy shaxslar taqdiri va san'at falsafasi orqali tarixni o'zgacha nigohda talqin qiladi. Zamonaviy tarixiy romanlarda muqobil tarix tushunchasi ham rivojlandi. Bu yondashuvda yozuvchilar tarixiy voqealarni o'z tasavvurlariga ko'ra qayta talqin qilib, boshqa ssenariylarni yaratadilar. Masalan, Filip Dikning "Insoniylik qal'asi" asari Ikkinchi jahon urushida Germaniya va Yaponiyaning g'alaba qozongan ssenariysi asosida qurilgan. Robert Xarrisning "Fatherland" romani esa agar Gitler urushda g'alaba qilganida dunyo qanday bo'lishi mumkinligini tasvirlaydi. Umuman olganda, tarixiy romanlardagi tarixiy obrazlar dastlab buyuk shaxslar va siyosiy voqealarni aks ettirgan bo'lsa, keyinchalik oddiy xalq, shaxsiy kechinmalar va muqobil tarix kabi mavzular bilan boyitilgan. Bu obrazlar o'quvchiga tarixiy jarayonlarni yanada jonli va badiiy tarzda tushunishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. William Shakespeare. *Historical Plays*. – London: Penguin Classics, 2005.
2. Walter Scott. *Ivanhoe*. – Oxford: Oxford University Press, 2008.
3. Leo Tolstoy. *War and Peace*. – Moscow: Eksmo, 2012.
4. Alexander Pushkin. *Little Tragedies*. – Saint Petersburg: Azbuka, 2011.
5. Alisher Navoi. *Saddi Iskandariy*. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 2006.
6. Georg Lukács. *The Historical Novel*. – London: Merlin Press, 1962.
7. Oʻzbekiston Milliy Ensiklopediyasi. “Tarixiy janr” maqolasi. – Toshkent, 2000–2005.
8. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyev M. *Adabiyotshunoslik asoslari*. – Toshkent: Akademnashr, 2013.
9. Karimov N. *Adabiyot nazariyasi*. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2010.